

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

**МОРАЛНА ПАНИКА У ВЕЗИ СА
НАСИЛНИЧКИМ КРИВИЧНИМ ДЕЛИМА**

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

**Др Желимир Кешетовић
редовни професор**

КАНДИДАТ:

Нађа Симићевић 77/16

Београд, 2020. године

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	2
2. МОРАЛНА ПАНИКА.....	2
2.1. ИСТОРИЈАТ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ.....	2
2.2. ДЕФИНИЦИЈА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ	5
2.3. ТЕОРИЈЕ О МОРАЛНОЈ ПАНИЦИ	5
2.3.1. МОДЕЛ ШИРОКИХ МАСА (GRASSROOTS MODEL)	6
2.3.2. ЕЛИТИСТИЧКИ КОНСТРУИСАН МОДЕЛ (THE ELITE-ENGINEERED MODEL)	6
2.3.3. МОДЕЛ НЕСТРУЧНИХ ИНТЕРЕСНИХ ГРУПА ИЛИ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА (INTEREST-GROUP MODEL).....	7
2.4. КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ	8
3. МАСОВНИ МЕДИЈИ И МОРАЛНА ПАНИКА	10
3.1. МОРАЛНА ПАНИКА И РИЗИК ОД КРИМИНАЛИТЕТА ПРЕДСТАВЉЕН У МЕДИЈИМА.....	12
3.2. СТРАХ ОД ЗЛОЧИНА КАО ПОСЛЕДИЦА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У МЕДИЈИМА	13
3.3 УЛОГА МЕДИЈСКЕ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У ПРОЦЕСУ ПОЈАЧАВАЊА ДЕВИЈАЦИЈЕ	15
4. КОНКРЕТНИ ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У ВЕЗИ СА НАСИЛНИЧКИМ КРИМИНАЛИТЕТОМ	18
4.1. СТЕРЕОТИП ПРЕДАТОРСКОГ ЗЛОЧИНЦА.....	18
4.2. МОРАЛНА ПАНИКА ЗБОГ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ	20
4.3. МОРАЛНА ПАНИКА У ВЕЗИ СА СИЛОВАЊЕМ	25
4.4. МОРАЛНА ПАНИКА У ВЕЗИ СА ПЕДОФИЛИЈОМ.....	28
5. ЗАКЉУЧАК.....	33
6. ЛИТЕРАТУРА.....	36

1. УВОД

Питање криминалитета је одувек привлачило пажњу јавности. Приче о злочинима побуђивале су знатижељу, бурне емоције, изазивале страх, а служиле су и као повод за кохезију друштва и заједничко деловање у њиховом спречавању. Са појавом штампе, па затим у XX веку радија и телевизије, вести о злочиначким делима добиле су више простора. Медијске куће, у жељи за придобијањем што више читалаца/слушалаца/гледалаца, трагале су за што интересантнијим и провокативнијим темама које ће привући пажњу публике, као што су приче о криминалу.

Почетком XXI века масовни медији доживели су експанзију, и појавом Интернета постали су веома присутни у животу сваког човека. Они данас пресудно утичу на стварање система вредности унутар друштва и обликују ставове и мишљења људи о свим битним друштвеним питањима, па тако и о криминалитету. Они нам сугеришу не само о чему треба да размишљамо, већ и како да размишљамо. У време свеприсутности друштвених мрежа људи су изложени свакодневном „бомбардовању” медијским садржајима. Одређена вест ће стићи до огромног броја конзумента, чак и до оних који нису заинтересовани да је чују.

У позадини многих медијских извештаја је потреба за сензационалистичким представљањем одређених тема са циљем стицања профита. На пример, кад се баве темом криминалитета, медији највише извештавају о оним врстама криминалитета која ће привући највећу пажњу као што су сексуални и насилнички криминалитет. У поређењу с осталим темама којима се медији баве, количина вести о криминалитету је знатно већа.

Неадекватно медијско извештавање о криминалитету за последицу може да има настанак моралне панике.

2. МОРАЛНА ПАНИКА

2.1. ИСТОРИЈАТ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ

Морална паника је релативно нов феномен о којем се почело говорити пре отприлике пола века у академским студијама о криминалитету, девијацији и медијима. И у ранијим временима је било примера који би се могли подвести под оно што се данас подразумева под моралном паником, али је тадашња ограниченост медијских форми које су могле да допринесу процесу стварања и јачања моралне панике онемогућавала масовно и убрзано ширење реакција јавности на одређене појаве које су означене као претња доминантном систему вредности.

И пре него што је социолошки концепт моралне панике развијен постојало је понашање које је резултирало снажним и паничним одговорима ширег друштва. Најпознатији историјски пример и најближи ономе што данас зовемо морална паника је паника због вештичарења која је завладала Европом између XVI и XVII века. У XVI веку многи Европљани су почели да развијају све већу забринутост због феномена вештичарства, видевши га као неку врсту непријатељске и антихришћанске секте. То се одразило на власт и локалне заједнице, које су као реакцију на ову појаву организовале „лов” на наводне вештице - оптужујући, мучећи и погубљујући хиљаде људи, претежно жена (Marsh et al., 2009).

Прво објављено дело које се односило на моралну панику објавио је 1971. године британски социолог Џок Јанг (Jock Young), који је писао о јавној забринутости због статистике која указује на алармантни пораст злоупотребе дрога. Испитао је друштвену реакцију на употребу марихуане у области Нотинг Хил у западном Лондону и описао процес појачавања девијације који се јавља као последица моралне панике. Приметио је да је морална паника због узимања дроге имала за последицу оснивање полицијских јединица за наркоманију, што је резултирало повећањем броја хапшења у вези са дрогом. Тиме је указао на спирални ефекат који се прозводи интеркацијом медија, јавног мњења, интересних група и власти, што доводи до рађања феномена који је познат као морална паника (Thompson, 1998).

Иако се Јанг први бавио овим феноменом, заслуга за систематско увођење концепта моралне панике у употребу у академској сфери припада његовом колеги Стенлију Коену (Stanley Cohen), који је користио концепт моралне панике да окарактерише реакцију медија, јавности и агената социјалне контроле на деликвентно

понашање младих - сукобе између рокера и модса шездесетих година прошлог века у Британији. Коен је своје истраживање представио у делу *Народни ђаволи и моралне панике: стварање модса и рокера (Folk Devils and Moral Panic)*.

Коен је у поменутом раду истраживао феномен модса и рокера (*mods and rockers*) и на тај начин дао велики научни допринос расветљавању медијске улоге у извештавању о одређеним догађајима, показавши како су медији у стању да конструишу своју сопствену верзију стварности. У овом раду Коен анализира конкретни догађај који се одиграо током Ускрса 1964. године у Брајтону, приморском месту у Енглеској, када је дошло до сукоба између две групе младих, модса и рокера, који су проузроковали имовинску штету у висини од неколико стотина фунти. Том приликом полиција је претерала с реакцијом тиме што је беспотребно ухапсила неколико стотина младих, а медији су догађај представили на неадекватан начин као да су у питању били озбиљни немири. Озбиљност догађаја је била „преувеличана и изобличена - у погледу броја младих људи, природе извршеног насиља, величине нанесене штете и њиховог утицаја на заједницу. Лажне приче су се понављале као истините; непотврђене гласине узете су као нови доказ даљих злочина” (Goode et al., 2009, p. 22). Медији су износили наслове попут: *Дан терора скутерских банди (Daily Telegraph)* и *Млади претукли град (Daily Express)* и рутински су користили фразе попут „побуна”, „оргијање деструкције”, „борба”, „опсада” и „вриштећа гомила” како би пренели утисак града у хаосу из којег су туристи бежали од полуделе гомиле (Yewkes, 2004, p. 68). Ако се један чамац преврнуо, у извештајима је писало да су се „бродови” преврнули. Једна прича тврдила је да су у једном одмаралишту прозори „свих плесних сала” разбијени, иако је град имао само једну плесну дворану и само су неки, али не сви, прозори су били разбијени (Goode et al., 2009, p. 23). Након таквог медијског извештавања и претеране реакције органа формалне социјалне контроле настала је морална паника, а и касније спирала појачавања.

Коен је тврдио да друштвена реакција изазвана оваквим догађајима зависи од врсте информација које су доступне у јавној арени, јер се већина грађана ослања на медије пошто нема информације из прве руке. Медији су од изузетне важности у раним фазама друштвене реакције кад стварају слике које ће потом шира јавност усвојити. Коен истиче три процеса која успостављају друштвену реакцију и последичну моралну панику:

- преувеличавање или изобличење самих догађаја - преувеличавањем броја, степена насиља и штете која се догодила,

- предвиђање да ће се такви догађаји поновити,
- симболизација - коришћење језика тако да, на пример термин „мод” почне да се користи за обележавање уопште стила и статуса младих, независно од њихове субкултурне припадности (Marsh et al., 2009).

Допринос теоријским размишљањима о моралној паници представља и дело Стјуарта Хала (Stuart Hall) и његових сарадника *Контрола кризе: уличне пљачке, држава и ред и мир (Policing the Crisis)* које се односи на седамдесете и прву половину осамдесетих година прошлог века. Они су се, забринути уличним пљачкама али као „друштвеним феноменом, а не као посебним обликом уличног криминала”, упутили у испитивање основних узрока ових уличних напада. Још важније од самих узрока напада, истакли су питање зашто енглеско друштво реагује на пљачке на тако екстремни начин. Приметили су да је морална паника око уличних напада током раних седамдесетих година прошлог века само део шире панике у британском друштву због растуће стопе насилног криминала током шездесетих година (Hall et al., 2013).

Иако се феномен моралне панике изворно везује за Велику Британију постојали су примери њеног испољавања и у другим државама Запада. У државама Истока медији су били контролисани и нису постојали услови да се преко њих износи садржај који се разликује од владајућег система вредности. Самим тим није било потребе ни да владајућа елита утиче на грађане путем медија, јер се систем вредности није доводио у питање, што значи да нису постојали услови за појаву моралне панике.

Промене које су се догодиле на нашим просторима почетком деведесетих година прошлог века, распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), ратови, економска криза и сиромаштво, утицале су на то медији да постану средство за промовисање владајућих политика. Медијско извештавање је углавном било обликовано тадашњим политичким тенденцијама владајуће елите и ту налазимо зачетке моралне панике (Илић, 2017).

Настанак моралне панике у нашој земљи можемо везати за почетак XXI века будући да су тада, као последица друштвених промена, били испуњени сви услови за њену појаву. У медијима је постало дозвољено говорити о многим темама које су деценијама уназад биле забрањене, што је позитивна промена у односу на период социјализма. Међутим, ова појава има и своју негативну страну. Криминалитет је постао део свакодневног извештавања и обичном човеку се чинило да је он у сталном порасту. Такође, ово отварање медија је створило простор за манипулације и изазивање панике код људи коришћењем моћи од стране појединаца или група.

2.2. ДЕФИНИЦИЈА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ

Морална паника је застрашивање због претње или претпостављене претње коју представљају девијанти или „народни ђаволи” (*folk devils*), категорије људи за које се претпоставља да чине зло и да су одговорни за угрожавање културе, начина живота или основних вредности друштва.

Навођење овакве појаве као „панике” указује на то да забринутост, страх и/или непријатељство према народном ђаволу и његовим делима нису у сразмери са претњом. Стога је реч „паника” овде метафора; позајмљује се од стереотипа слике катастрофе, али се не користи буквално. У катастрофи је претња обично „непосредна, физичка и материјално стварна” док је, супротно томе, претња на којој почива морална паника у великој мери „споро кретање, углавном симболичка (а понекад и имагинарна), и углавном морална, а не физичка претња” (Goode, 2017, р. 2). Неке претпостављене „претње” које су изазвале моралну панику у прошлости заправо не постоје, већ се заснивају на заблуди.

Иако се неке панике темеље на материјално стварним условима, узбуђавање које настаје као реакција је значајно непропорционално стварној претњи. Актери моралне панике преувеличавају број жртава, финансијске или емоционалне трошкове друштва, просторну раширеност или неизбежност последица и тако стварају слику да је претња већа него што заправо јесте (Goode, 2017).

Још је битно напоменути да страх или забринутост не морају обухватити читаво друштво да би се појава квалификовала као морална паника. Микро и мезо-панике, оне које су настале и које се односе на мање заједнице, такође спадају у моралне панике. Данас је скоро немогуће да претња успе да застраши све, обично застраши само неки део друштва.

2.3. ТЕОРИЈЕ О МОРАЛНОЈ ПАНИЦИ

Да би се разумели феномен моралне панике и етапе кроз које она настаје, неопходно је размотрити неколико теоријских приступа заснованих на критеријуму извора моралне панике, односно субјеката од којих она потиче. У основи, према подели коју су 2009. године изложили Гуд (Goode) и Бен-Јахуда (Ben-Yahuda), постоје три теорије о моралној паници:

1. модел широких маса (*grassroots model*),
2. елитистички конструисан модел (*the elite-engineered model*),

3. модел нестручних интересних група или друштвених покрета (interest-group model).

2.3.1. МОДЕЛ ШИРОКИХ МАСА (GRASSROOTS MODEL)

Модел широких маса полази од тврдње да паника обично потиче од шире јавности. Забринутост коју јавност осећа је „широко раширена, чак и ако је погрешна, а покреће је осећај да је угрожено нешто од вредности за друштво у целини или његов део” (Goode et al, 2009, p. 55). Постепено се та општа забринутост повећава и доводи до активирања организованијих и специјализованих сектора као што су медији, политичари и органи формалне социјалне контроле (Илић, 2017).

Дакле, ова теорија тврди да, иако се чини да политичари или медији подстичу или „узбуркавају” забринутост око одређеног питања, у стварности свакако мора постојати општи и раширени латентни страх или забринутост по том питању. Моралне панике морају бити засноване на истинској забринутости јавности, коју медији можда одражавају или увећавају (Hunt, 1997). Политичари и медији који изражавају страх и забринутост не могу и неће узбуркати јавност која је равнодушна.

2.3.2. ЕЛИТИСТИЧКИ КОНСТРУИСАН МОДЕЛ (THE ELITE-ENGINEERED MODEL)

Модел елитистички конструисане моралне панике полази од идеје да владајућа елита узрокује, ствара, или оркестрира моралну панику. То значи да најбогатији и најмоћнији чланови друштва свесно предузимају кампање како би створили и одржали забринутост, страх и панику јавности поводом питања која уопште нису толико изразито штетна по цело друштво. Обично је ова кампања намењена скретању пажње са стварних проблема у друштву чија би решавања могла угрозити интересе елите.

Владајућа елита, како тврди овај модел, доминира у медијима, одређује законе које законодавна тела формулишу и доносе, контролише механизме спровођења закона, дубоко утиче на јавно мњење и управља већином ресурса од којих зависе друштвени покрети, као и питања којима се ови покрети баве (Goode et al., 2009).

Чини се да је за припаднике владајуће елите најлакши и најбржи начин стварања моралне панике управо у вези с криминалитетом или неким његовим аспектом. Успех у креирању моралне панике зависи и од тога да ли је елита погодила нерв већине грађана, па у том смислу елита углавном подстиче традиционалне моралне панике, за разлику

од неких новијих паника које су често инициране од стране других сујеката (Илић, 2017).

2.3.3. МОДЕЛ НЕСТРУЧНИХ ИНТЕРЕСНИХ ГРУПА ИЛИ ДРУШТВЕНИХ ПОКРЕТА (INTEREST-GROUP MODEL)

Овај приступ моралној паници даје предност интересним групама односно друштвеним покретима и сматра да ти субјекти имају одлучујућу улогу у настанку већине моралних паника. Модел интересних група је у супротности са елитистички конструисаним моделом. Он подразумева да стварање и одржавање моралне панике пре потиче из средњих редова хијерархије моћи и статуса, него елитног слоја (Goode et al., 2009, p. 67).

Из ове перспективе интересне групе, професионална удружења, полицијска одељења, делови медија, верске групе, образовне организације и тако даље, могу да имају независну улогу у скретању пажње јавности на одређену тему, или у обликовању већ постојеће заинтересованости на начин који одговара одређеној интересној групи. Морална паника може послужити за остварење различитих циљева интересних група као што су, на пример, утицај на законодавца у правцу измене постојећих законских решења у одређеној области или доношење неких нових закона.

Треба напоменути да су сви друштвени покрети и организације друштвених покрета заправо интересне групе с обзиром на то да теже остварењу одређених интереса које сматрају као важне, али нису све интересне групе друштвени покрети.

С једне стране постоје интересне групе које представљају званичне лобије или званичне групе за притисак. Ове интересне групе су „инсајдери“ у политичком процесу с обзиром на то да имају директан приступ креаторима државне политике т.ј. политичарима и законодавцима.

С друге стране, друштвени покрети представљају организовани напор већег броја људи да изврше утицај у неком сегменту друштвеног живота. Друштвени покрети се разликују од званичних „група за притисак“ или лобија по томе што окупљају углавном лаике који немају директан приступ политици и законодавству, а њихове изјаве не добијају аутоматски простор у медијима (Илић, 2017).

2.4. КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ

Аутори Гуд и Бен-Јехуда сматрају да постоји најмање пет кључних елемената или критеријума који карактеришу феномен моралне панике. У питању су: *забринутост*, *непријатељство*, *сагласност*, *диспропорција* и *несталност*, (Goode & Ben-Yehuda, 1994, p. 34).

1. Забринутост - Да би било речи о моралној паници, најпре мора постојати висок степен забринутости поводом понашања (или претпостављеног понашања) одређене групе или категорије људи, као и поводом последица које то понашање може да изазове по остатак друштва. Ова забринутост требало би да се манифестује и мери на конкретне начине: путем испитивања јавног мишљења, предложених закона, броја хапшења и осуда, као и активности друштвених покрета (Goode & Ben-Yehuda, 1994).

За постојање забринутости није битно да ли је то осећање основано. Објективно се може радити о безопасној појави, али је битан субјективни доживљај таквог понашања као опасног од стране јавности. Забринутост мора бити довољно високог интензитета да би довела до мобилизације јавности и реакције у виду моралне панике (Илић, 2017).

2. Непријатељство - Мора постојати повећан ниво непријатељства према категорији људи за коју се сматра да је ангажована у угрожавајућем понашању или изазивању таквог стања (Goode & Ben-Yehuda, 1994). Чланови таквих група или категорија су колективно означени као непријатељи; њихово понашање се доживљава као штетно или опасно по вредности и интересе друштва као целине, или бар већег дела друштва. Ствара се подела између „нас” – добрих, поштених, цењених чланова друштва и „њих” или „других” – девијантних, лоших момака, непожељних, маргиналаца, криминалаца, света подземља, озлоглашених појединаца. Ова дихотомизација укључује и стварање стереотипа: стварање народних ђавола (*folk devils*) или зликовца и народних јунака (*folk heroes*) у овој игри борбе зла против добра.

Можемо видети паралелу између процеса стварања стереотипа у моралној паници и рутинске обраде осумњичених за кривична дела: сумња полиције да је почињен или да је у току злочин делом потиче из стереотипне карактеристике коју поседује осумњичени, као што су старост, раса, претпостављене социоекономске карактеристике, физички изглед и тако даље - другим речима, профилирање. У тим стереотипима изражава се непријатељство што је једна од компоненти моралне панике (Goode et al., 2009).

3. Сагласност - Мора постојати одређена минимална мера сагласности у целом друштву или у одређеним сегментима друштва да је претња „стварна, озбиљна и проузрокована неправдом чланова групе и њиховог понашања”. Ово осећање мора бити прилично раширено, мада удео становништва који се тако осећа не мора да чини већину (Goode & Ben-Yehuda, 1994).

Морална паника не настаје нужно у тренутку када одређени проблем достигне кулминацију. Уколико у том тренутку не постоји сагласност чланова друштва о озбиљности проблема, непријатељским чиниоцима који га изазивају и потреби његовог решавања, вероватно неће доћи до појаве моралне панике. Окидач у будућности може бити и неки мање значајан догађај око којег ће се чланови друштва сагласити, што ће бити довољно да доведе до моралне панике (Илић, 2017).

4. Диспропорција - Постоји претпоставка у коришћењу израза „морална паника” да је забринутост несразмерна природи претње, да је она знатно већа од оне коју може објаснити емпиријска евалуација. У моралној паници важно је генерисање и ширење бројева (било да су то бројеви пресуда, смрти, долара, злочина, жртви, повреда, болести...). Већина цифара које наводе произвођачи моралне панике су преувеличане (Goode & Ben-Yehuda, 1994).

Степен диспропорције можемо утврдити само познавањем емпиријске природе дате претње. Пошто концепт моралне панике почива на диспропорцији, ако не можемо утврдити диспропорцију - не можемо закључити да дата епизода страха или забринутости представља случај моралне панике

5. Несталност - Моралне панике избијају прилично изненада и исто тако изненада и нестају. Оне трају кратко и у том смислу више подсећају на маније, страхове и друге сличне облике колективног понашања.

То што су моралне панике променљиве и краткотрајне не значи да се сваки пут јављају око новог проблема. Могуће је да око једног проблема настане више моралних паника у различитим временским периодима. Морална паника за коју се чини да се одржава у дужем временском периоду најчешће је „концептуално груписање низа мање или више дискретних, мање или више локализованих, мање или више краткорочних паника” (Goode et al., 2009).

У међувремену, између две активације, морална паника бива замењена генерализованим моралним ставом, т.ј. континуираном друштвеном забринутошћу. Владајућим политичким идеологијама није у интересу уништење моралне панике, већ је много ефикасније њено одржавање у тињајућем стању како би по потреби могла да

се активира у пуној снази¹. Моменат њеног активирања није случајан. И кроз најнесталнију моралну панику преламају се интереси политичке и медијске елите. Они стварају моралне панике да би оправдали своје политичке одлуке и законска решења у очима јавности.

Многе моралне панике се међусобно прожимају и тако добијају посебну димензију. На пример, моралне панике које се односе на неки вид насилничког понашања (силовање, насиље у породици или насиље међу вршњацима) имају заједничку нит. Тако се паника у вези с насилничким понашањем деце може проширити и на сегмент породице, што ће допринети стварању панике због урушавања породичних вредности (Илић, 2017).

3. МАСОВНИ МЕДИЈИ И МОРАЛНА ПАНИКА

Средства масовног комуницирања несумњиво имају свој утицај на мишљења, ставове, систем вредности, стил живота, и понашање публике. Кад се бавимо питањем улоге медија у стварању моралне панике, питање које треба да се постави није да ли медији делују или не делују, већ колико и како делују на свест и понашање.

У данашњим друштвима масовни медији играју кључну улогу у стварању феномена моралне панике. Једном када се претња идентификује, путем медија се креира паника, те почну да се истичу захтеви да се нешто мора урадити по том питању. С временом се у целу причу укључе владајуће политичке елите, а као крајњи резултат врло често се појављују и одговарајућа правила којима се санкционишу неприхватљива друштвена понашања (Продовић, 2011).

Према ауторки Ивон Јевкес (Yvonne Jewkes) морална паника наступа када медији узму један обичан догађај и представе га као необичан. Тада медији отпочињу спиралу појачавања девијације тако што „активирају морални дискурс у коме се колективно демонизују извршиоци као извори моралног посрнућа и друштвене дезинтеграције”. Потом се изазива широка забринутост и ствара се консензус везан за моралну осуду (Yewkes, 2004, p. 67).

И забавни и информативни медији имају знатан утицај на подизање јавне стрепње и панике, а посебно забавни медији који чешће дају нетачан приказ стварности и догађаја повезаних са криминалом, успут игноришући њихове узроке (Muhamed, 2017, p. 466). Имајући у виду огроман утицај новинског медија на друштвену конструкцију

¹ За пример можемо узети „рат против дрога”. Иако је он сталан, моралне кампање усмерене на сузбијање наркоманије су повремене.

стварности, веома је тешко извести поређења између забавних и новинских медија, јер су поруке које преносе оба изузетно сличне једна другој. Вести су у основи створене и развијене у два модела: *тржишном моделу* и *манипулативном моделу*. Кључ за оба модела је *вредност вести* или *новинска вредност (newsworthiness)* - критеријум по коме произвођачи вести бирају који од свих познатих догађаја ће бити изабрани и пласирани у јавност (Surette, 2011).

У тржишном моделу, новинску вредност у великој мери одређује јавни интерес, а новинари објективно и реално извештавају о догађајима. По овом моделу новинари се сматрају реактивним агентима за прикупљање вести који задовољавају потребе од јавног интереса. Супротно томе, у манипулативном моделу вести се бирају не према општем јавном интересу, већ према интересима власника новинских агенција. Према овом моделу, медији намерно искривљују стварност и проактивно користе вести као средство обликовања јавног мишљења у подршци великих друштвених институција и статуса кво (Surette, 2011).

Према мишљењу Реја Сурета (Rey Surette) оба модела су неадекватна јер игноришу организациону стварност производње вести. Како вести о криминалу показују карактеристике и манипулативног и тржишног модела, овај аутор предлаже организациони модел производње вести. По овом моделу, фактори повезани са организационим потребама новинских агенција су ти који усмеравају процес производње вести. Због тога су вести о криминалу често субјективне, мада не нужно и идеолошки пристрасне. Оно што јавност прима као вести су „капсулиране, стилизоване и комодификоване информације” (Surette, 2011, p. 17).

Чињеница је да масовни медији просперирају због моралне панике. Они су обично главни покретачи и корисници епизода моралне панике, јер сензација коју стварају продаје новине, забавља читаоце и генерише даље вести и коментаре док се прича развија. Медији имају институционализовану „потребу“ за моралном паником, они „обожавају јавно негодовање“ и зато стварају моралну панику како би вестима привукли забринутост своје публике (Goode et al., 2009, p. 90).

Конкуренција међу медијима је значајно утицала на начин на који ће медији извештавати о било којој информацији. Циљ конституисања вести је да што више људи за кратко време одлучи да купи баш те новине, или да посети баш тај интернет портал. Као последица тога, медији су данас склони да о сваком насиљу извештавају сензационалистички, сликовитије и сексуалније како би привукли читаоце. Они ће,

уместо у црну хронику, такве вести поставити на насловне стране, или чак у рубрику намењену забави (Ђоковић, 2019).

3.1. МОРАЛНА ПАНИКА И РИЗИК ОД КРИМИНАЛИТЕТА ПРЕДСТАВЉЕН У МЕДИЈИМА

Једна од идеалних тема којом се ствара морална паника у медијима је криминалитет. Криминалитет као тема у медијима је занимљив и самом аутору вести, јер он себи даје за право да класификује о чему ће и на који начин извештавати, али и читаоцу односно публици, јер они тиме залазе у неискствену стварност. Он „у себи садржи моменат мистериозног, од заједнице осуђеног, али ипак застрашујућег и надасве инспиративног феномена” што га чини толико занимљивим (Ђоковић, 2019, стр. 119).

Криминалитет је одувек био предмет интересовања опште јавности. Приликом сазнавања новости у вези са криминалитетом, код читаоца се јавља знатижеља усмерена ка идентитету учинилаца и жртава кривичних дела, ка њиховим поступцима и казнама које су изречене учиниоцима. Могућност манипулације овом темом је велика, а један од начина на који се то може учинити у циљу остварења различитих интереса је медијско представљање криминалитета као ризика. Уз то, медији често сликају слику друштва у коме је криминал изван контроле, систем не успева да изађе на крај, злочинци су представљени као зла чудовишта, а алтернативе или реформе система су унапред осуђене на неуспех (Marsh et al., 2009).

Сконцентрисаност јавности на ризик од криминалитета омогућава скретање пажње с многих других актуелних тема које могу представљати много већи разлог за забринутост. „Јавност која говори о занемаривању деце, сексуалном злостављању или предаторском уличном криминалитету снажно одолева језику вероватноћа. У главама људи неће остати податак о вероватноћи да се постане жртва, већ само чињеница да постоји и најмања могућност да се то догоди, зато што је начин извештавања такав да производи забринутост и страх” (Илић, 2017, стр. 123).

Једини који могу нешто променити у погледу субјективне перцепције ризика грађана су они који се професионално баве криминалитетом било у практичном смислу (судије, тужиоци, адвокати), било у теоријском (научно бављење проблематиком криминалитета). Међутим, глас стручњака у јавности се слабо чује као резултат одређене инерције која је завладала међу њима. Док с једне стране стручњаци радије

иду линијом мањег отпора, с друге стране ни медији нису нарочито заинтересовани да разбијају заблуде у погледу ризика, јер то не одговара њиховим интересима.

Реална оцена стопе криминалитета често бива замагљена медијским приказима у којима се из различитих разлога манипулише реалним стопама раста криминалитета. Иако медији генерално представљају ризик од криминалитета много озбиљније него што то званичне статистике и извештају криминалистичких и полицијских служби показују, они углавном потценују вероватноћу да се постане жртва неког имовинског кривичног дела. Инсистирањем медија одређеном типу криминалитета, као што су најчешће кривична дела пропраћена високим степеном насиља, замагљује се присуство многобројних других друштвено разорних облика криминалитета (као што су државни, економски, криминалитет белих оковратника, итд). Слика бруталних убистава је доминантни облик медијских садржаја, док је имовински криминалитет обрнуто пропорционално приказан у медијима у односу на статистичке податке. Имовински криминалитет је у медијима умањен и презентован уз незаобилазно сурово насиље и физичке повреде жртве, што у реалности често није случај (Павићевић, 2009, стр. 31).

3.2. СТРАХ ОД ЗЛОЧИНА КАО ПОСЛЕДИЦА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У МЕДИЈИМА

Други аспект утицаја медија на јавно мњење је у вези са страхом од криминала. Питање које се овде поставља је да ли медијско сензационалистичко извештавање о криминалу ствара страх код шире јавности.

Страх је природна реакција људи на надражаје који потенцијално могу представљати стварну опасност за појединце. То је рационалан страх, а сем њега можемо да осећамо и тзв. ирационалне страхе. Страх од злочина је углавном ирационалне природе, подстакнут пре свега одговарајућим медијским причама. Постоје свакако појединачни случајеви особа које имају рационалан страх од злочина, попут ситуације када неко живи са насилником, али су ти случајеви процентуално ретки у односу на масовност појаве каква је страх од злочина (Илић, 2017) .

Криминолози су се први пут заинтересовали за проучавање феномена страха од злочина 60-их и 70-их година прошлог века и то као резултат развоја виктимолошких истраживања, као што је *Британски преглед криминалитета (British Crime Surveys)*.

У теорији се могу пронаћи различите дефиниције страха од злочина. Једна од њих одређује овај појам као „рационално или ирационално стање панике или узнемирености код неког лица који су изазвани веровањем да је у опасности да буде виктимизовано злочином” (Игњатовић, 2018, стр. 149).

Страх од криминала је широк појам и треба га разликовати од бриге и забринутости због криминала. На пример, постоји јасна разлика између личног страха неке особе да ће бити жртва злочина од опште забринутости због нивоа криминала. Новија британска испитивања криминала открила су да постоје високи нивои забринутости због одређених злочина, као што су провала и силовање. Такође је откривено да су се ове бриге разликовале код различитих група становништва: на пример жене су изразиле много већу забринутост због насилног криминала и провале од мушкараца (Marsh et al., 2009).

У погледу односа страха од криминала и медија, централно је питање да ли се људи плаше криминала јер је много злочина представљено у медијима, или медији дају тако масовно покривање криминала јер се људи плаше криминала и воле да виде шта се дешава. Свакако се може бранити став да медији препознају психолошку потребу људи да се баве злочином на бенигни начин, конзумирањем медијских садржаја о злочину што и даље не доводи у питање активну улогу медија у стварању и појачавању страха од злочина код људи. Идеја да су медији створили нежељене нивое страха од криминала никако није нова и може се слободно рећи да пораст облика и обима медијског садржаја који се пласира током последњих година појачава ове страхове од криминала (Marsh et al., 2009).

Постоји много студија о томе како медији представљају злочин и какав је њихов утицај на формирање страха од злочина.

Многе студије настоје раставити најважније посредничке факторе који утичу на страх појединца од злочина. Једно истраживање је открило дванаест варијабли које су утицале на страх од криминала, од којих су најбитније: *пол, подручје становања, старост, здравље* и *да ли појединац живи сам* (Williams & Dickinson, 1993, p. 34).

У једној студији рађеној у Канади 1988. године на узорку од 800 новинских чланака констатовано је да се преко половине текстова односи на насилна кривична дела, а у тој половини да се половина односи на убиства. Ово је у великој диспропорцији са реалним стањем, које указује да у Канади укупан статистички податак насилних злочина износи 11% укупног криминалитета, од чега убиства чине мање од 1%. И примери из других земаља потврђују овај тренд. Према једном истраживању у Шкотској, иако се само 6,5% вести односи на злочин, 46% га описује као насилнички или сексуално мотивисан криминал, иако је реални удео таквих злочина 2,4%. Сличне резултате је дало и једно истраживање у Енглеској које је утврдило да иако интерперсонални криминал конституише само 5,4% укупног криминалитета, он

заузима простор од 72,7% у извештајима медија. Лако је извући закључак да су медији опседнути темом криминала, посебно насилничког и сексуалног типа. (Симовић-Хибер, 2011, стр. 109).

Чињеница да су медијски извештаји углавном сензационалистички преусмерила је и истраживања на испитивање њиховог утицаја на перцепцију јавности о злочину. По неким истраживањима, већина испитаних се изјаснила да је њихов страх од злочина последица праћења телевизијских или новинских извештаја о криминалитету (Williams & Dickinson, 1993, p. 43). По другима, укупан број прича о злочинима нема утицаја на страх од злочина. У овом случају сматра се да се осећај личне сигурности повећава механизмом поређења. Наиме, кад људи читају о злочинима који се догађају у другим градовима то их ослобађа страха, не зато што је стопа криминала у њиховој околини ниска, већ зато што је нижа него у другим градовима (Liska & Vassaglini, 1990).

3.3 УЛОГА МЕДИЈСКЕ МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У ПРОЦЕСУ ПОЈАЧАВАЊА ДЕВИЈАЦИЈЕ

Морална паника може довести до појачавања девијације код особа које су у процесу медијске реакције означени као девијанти.

Хауард Бекер (Howard S. Becker) тврди да не постоји девијантност сама по себи, већ да је девијантност као облик понашања створен начином на који га други дефинишу и етикетирају. „Девијантност није квалитет дела које неко почини, већ је последица примене других правила и санкција за починиоца. Девијант је онај на кога је етикета успешно примењена; девијантно понашање је понашање које људи тако етикетирају” (Becker, 2003, p. 135).

Феномен појачавања девијације је први описао Едвин Лемерт (Edwin Lemert), а након њега и Стенли Коен уз помоћ тзв. спирале појачавања девијације. Улога медија у том процесу је пресудна и она се одвија на начин који подразумева такво извештавање које доводи до стигматизације и етикетирања особа које су на почетку означене као девијанти (криминалци). Крајњи циљ је формирање и учвршћивање стереотипа криминалца чиме се и процес појачавања девијације (криминалитета) завршава (Илић, 2017).

Појачавање девијације је процес који се најбоље може објаснити концептом примарне и секундарне девијације. Примарна девијација подразумева повреду норми или вршење кривичних дела које имају слаб утицај на учиниоца, па се самим тим и брзо заборављају. Она потиче из више извора и последица је физиолошких,

психолошких, културних и социјалних одступања од просечног начина понашања. После примарне девијације следи друштвена реакција, тј. секундарна девијација. Секундарна девијација постоји када вршење неког кривичног дела или девијантног акта привуче пажњу органа формалне контроле. Тог тренутка се ставља негативна етикета на учиниоца који почиње да реорганизује своје понашање и личност у складу с последицама извршеног дела.

Секундарна девијација може постојати на два нивоа, општем (друштвеном) и посебном (индивидуалном) и у оба случаја је резултат процеса појачавања - амплификације. На друштвеном нивоу појачавање значи да што је више понашања оцењено неприхватљивим, то је број кршења забрана већи, а друштво је мање расположено да их толерише. На индивидуалном плану, појачавање се огледа у цикличном процесу у коме после примарне девијације (криминалитета) и кажњавања, у свакој новој фази друштво све више онемогућава девијанту (преступнику) повратак међу конформисте на тај начин што учвршћује његов одступајући идентитет кажњавајући га сваки пут све теже (Игњатовић, 2018, стр. 82).

Френк Таненбаум (Frank Tannenbaum) је процес секундарне девијације назвао „драматизација зла” и везује га за феномен етикетирања, тврдећи да је у процесу интеракције са криминалцем неопходно избећи ову друштвену драматизацију, односно етикетирање неког чина као „злог”. „У супротном, када се чин дефинише као зао, актер почиње себе да доживљава као злу особу и повезује се са себи сличним злим индивидуама”. Таненбаум је сматрао да ово представља најважнији фактор у друштвеној продукцији криминалаца (Јовановић, , 2015, стр. 144).

Да би неко дело било „криминално” (различито од штетног, неморалног, анти-социјалног и сл.) треба да буде означено или етикетирано као такво. То најпре подразумева инкриминисање таквог дела. Такође је неопходно да након откривања дело буде означено као криминални акт од стране грађана и/или органа формалне контроле (Greer et al, 2012).

Стигматизација се надовезује на етикетирање и представља последицу успешно прилепљене етикете, односно пропратне ефекте негативног етикетирања. Ти пропратни ефекти се испољавају кроз начин на који означена особа себе доживљава и кроз њену друштвену интеракцију.

Етикетирање је често селективно, јер неће сви учиниоци кривичних дела бити означени као такви. Уколико дело никада није откривено или ако изостане кривично гоњење, изостаје и етикетирање².

Доминација етикете доводи и до поновног посматрања и поновне евалуације комплетне прошлости етикетиране особе како би се она уклопила у слику која је створена о њој кроз процес који се назива „ретроспективно читање”. Оно подразумева значајну улогу медија који „прилагођавају извештавање о етикетираном појединцу, вођени унапред идејом да га у свим могућим аспектима пређашњег живота представе у негативном светлу што би се логично уклопило с успешно залепљеном етикетом”. Уобичајени образац медијског извештавања о осумњиченима или окривљенима за неко кривично дело, нарочито кад су тежа дела у питању (убиство, силовање, и сл.), подразумева „копање“ по прошлости тих особа и проналажење детаља који су још тада указивали на то да ће етикетирани постати убица или силоватељ (Илић, 2017, стр. 136).

Претпоставка је да јавност одговара на понашање особе неформално и на неорганизован начин, осим ако је конкретна особа дефинисана као припадник неке јасно одређене категорије. Такво смештање појединца у одређену категорију девијаната или криминалаца може утицати на начин на који ће се други чланови друштва односити према њему (Wheeler et al., 1967). Појединац етикетиран као девијант или криминалац може имати чешће сусрете са кривичним правосудним системом, чак и ако се његово кривично деловање не повећа након хапшења. Исте радње са којих је полиција раније скретала поглед, сада могу резултирати хапшењем (Liberman et al., 2014). У том случају се ради о коришћењу стереотипа криминалаца.

Стереотипи су опажања, веровања и очекивања које људи имају о члановима различитих група (Кордић, 2017). Стереотипи обично преувеличавају разлике међу групама и минимизирају разлике људи унутар исте групе. Поред тога, група која се стереотипизира има тенденцију да се посматра негативније и хомогеније него група којој сами припадамо, која се доживљава позитивније и као хетерогеније (MacLin & Herrera, 2006).

Феномен стереотипа криминалаца подразумева да постоје одређене категорије људи који се због неких својих карактеристика, обично због припадности одређеној

² У овом контексту честа појава је „егземпларно кажњавање” (кажњавање за пример) које је нарочито карактеристично за оне ситуације када има много учињених кривичних дела, па држава није у стању све да открије, процесуира и казни. У том смислу они који буду ухваћени и кажњени „плаћају цех” за све друге. Они који избегну етикетирање (без обзира на разлог) за јавност су узорни грађани јер изгледа као да се ништа није догодило (Илић, 2017).

друштвеној групи, често препознају као највероватнији извршиоци одређених кривичних дела. На пример, у Сједињеним Америчким Државама медији често доводе у везу припадност црној раси с вршењем насилничких кривичних дела. Неколико истраживања закључило је да су и одрасли и малолетни припадници црне расе били знатно више представљени као починиоци а недовољно представљени као жртве у причама о злочинима у медијима у односу на званичну статистику, што само доприноси јачању стереотипа о младом криминалцу црначког порекла (Moriearty, 2010).

Налази разних истраживања подржавају идеју да постоји општи консензус међу људима о томе како изгледа стереотипни криминалац. Он се доживљава као „необразован мушкарац, неуредан, прљав и изгледа као усамљеник или члан банде“ (MacLin & Herrera, 2006).

Стереотип изазива одбојност код виших социјалних слојева, развија код њих осећај угрожености од таквих лица и потребу заједничке борбе против са њих. С друге стране, под утицајем стереотипа о криминалцима могу бити и органи формалне социјалне контроле, који услед тога потенцијалне и непознате учиниоце злочина могу тражити искључиво међу припадницима тих група (Игњатовић, 2018)

Познавање криминалних стереотипа и разумевање од чега се састоје и како настају има важне импликације на кривично-правни систем. Већини људи су стереотипи природна ствар, с обзиром на то да су толико укоренењени у нашу подсвест. У области криминалитета та „природност“ је нарочито опасна, јер погрешни закључци органа гоњења, као и неосновани медијски прогон на основу стереотипа, може појединце коштати много.

4. КОНКРЕТНИ ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА МОРАЛНЕ ПАНИКЕ У ВЕЗИ СА НАСИЛНИЧКИМ КРИМИНАЛИТЕТОМ

4.1. СТЕРЕОТИП ПРЕДАТОРСКОГ ЗЛОЧИНЦА

Најчешћи облици испољавања моралне панике су повезани с насилничким криминалитетом. Та врста криминалног деловања је у стању да изазове велику пажњу јавности јер ниједан други облик криминалне активности није у толикој мери повезаном с питањем морала и напада на неке од основних вредности друштва (Илић, 2017).

Слика о предаторском злочинцу која се ствара у медијима, а која доминира већ више од једног века, заснива се на истицању његове различитости у односу на остале „нормалне“ људе. Предатор је најчешће странац који се појављује изненада да би извршио злочин, док су његове жртве су најчешће случајне, беспомоћне и невине особе. Временом се све више истиче његова окрутност и суровост, а имплицитно негира његова људскост. У медијима се инсистира да такви криминалци имају животињске, ирационалне и урођене предаторске карактеристике и чине насилне, неразумне и сензационалне злочине који се у јавности представљају као доминантан и горући проблем нације у вези с криминалитетом (Surette, 2011, p. 54).

Нигде слика предатора није јача него у недавној медијској друштвеној конструкцији крајњег предатора: серијског убице. Друштвена конструкција серијског убице као значајне нове врсте криминалца започела је 1980-их, а узела замах у деведесетим годинама прошлог века. Данас постоји безброј криминалистичких филмова и серија које обрађују проблематику серијских убица и силоватеља. У вези са тим, у савременој западној култури постоји препознатљив култ обожаваоца серијских убица, који је тако екстремно људско понашање уздигао не само до тачке у којој може бити популарна фасцинација, већ где је, за неке, довео до опсесије (Congrich, 2012).

Опседнутост медија серијским убицама и њиховим злочинима нарочито је присутна у САД и доводи до тога да међу људима преовлађује схватање како се ради о честој појави. У стварности, серијске убице чине не више од 300 до 400 жртава сваке године, или 2 до 3 процента свих америчких убистава, док породично насиље чини око једне трећине свих убистава. Међутим, медијско извештавање о серијским убицама и успех измишљених књига и филмова о серијским убицама преплавили су слику криминала коју јавност добија. Од једне ретке појаве у стврраном свету, направили су уобичајену, стално присутну представу која изазива страх од злочина међу грађанима (Surette, 2011, p. 55).

Предаторски злочини се углавном представљају као резултат индивидуалне патологије предатора. Наиме за најчешће узрочнике оваквог понашања именују се трауматично одрастање, злостављање, дисфункционална породица, стрес, социопатске црте личности (Игњатовић, 2012) док се занемарују социјални, економски или политички чиниоци који би могли да имају утицај. Конструисана медијска слика представља предаторе као „резултат бизарних околности и индивидуалних дефеката, непоправљиво одвојен од друштва и вођен ванземаљским потребама” (Surette, 2011, p. 55). Овакво дистанцирање од могућих социјалних чинилаца као потенцијалних

узрочника предаторских злочина одговара званичним институцијама државе, јер тиме се ослобађају одговорности за поступке индивидуа.

Једно од честих и омиљених медијских конструкција у вези с предаторима је истицање њихове наводне психичке абнормалности. Овакви предатори се често погрешно називају психопатама и представљају као антисоцијалне, агресивне, високо импулсивне личности које се мало или уопште не осећају кривим за своје поступке (Игњатовић, 2012). Такво погрешно поистовећивање предатора с психијатријским болесницима нарочито доноси неприлике овим другима, јер их друштво доживљава као „темпиране бомбе које сваког момента могу да експлодирају и изврше предаторски злочин” (Илић, 2017, стр. 142).

4.2. МОРАЛНА ПАНИКА ЗБОГ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Кад је у питању морална паника у вези са насиљем у породици једна група аутора истиче да се медији ретко баве уобичајеним случајевима насиља у породици тј. лакшим облицима који су пре свега усмерени на жене и децу, док се, с друге стране, може приметити велика заинтересованост медија када су у питању најтежи облици насиља у породици, као што су они који за последицу имају смрт или тешко повређивање члана породице, убиство и самоубиство супружника, као и за случајеве када су актери познате личности (Илић, 2018).

При бављењу медијским извештавањем о насиљу у породици у Републици Србији пре свега треба напоменути да је насиље у породици релативно ново кривично дело у нашој држави, јер је по први пут уведено марта 2002. године изменама тадашњег КЗ-а (чл. 118а). Инкриминисањем насиља у породици овај феномен је постао видљивији јер је пре тога област брака и породичних односа третирана као претежно приватна сфера појединаца у коју се ретко интервенисало. Случајеви насилничког понашања у оквиру породице су представљали табу тему. Осим промена набоље, инкриминисање насиља у породици и подизање свести у јавности о важности решавања овог проблема донели су и неке негативне појаве.

Након потпуне тишине у погледу приче о насиљу у породици, у нашој земљи је пре петнаестак година започео период интензивног бављења овом темом. Постојање законске регулативе и етичких новинарских кодекса није гаранција одговорног и етичког извештавања о жртвама насиља. Иако данас овај проблем добија све више простора у медијима, чињеница је да и даље опстаје стереотипни и сензационалистички приступ теми и непостојање поштовања приватности и достојанства жртве. Можемо

приметити присуство медијског (не)етичког тренда откривања идентитета жртава, детаља и осетљивих података из њиховог личног живота које је законом забрањено објављивати (Вишњић, 2012).

Изношење података о размерама и карактеристикама насиља у породици требало је да подигне свест читавог друштва о овом проблему, међутим оно је у једном тренутку постало пренаглашено, а јавност је почела да стиче утисак да је насиље у породици нов феномен. Протоком времена, посредством медијског извештавања о насиљу у породици, забринутост око овог проблема прерасла је у моралну панику. Медији су имали велику улогу и у стварању стереотипа насилника и жртве насиља у породици.

Приметно је да се често насиље у породици сматра само обликом насиља над женама, што је погрешно. Неспорно је да су мушкарци у већини случајева насилници, што потврђују и званични статистички подаци, али стварање стереотипа мушкараца насилника може да доведе до низа негативних последица.

Један од могућих проблема у вези са стварањем оваквог стереотипа је аутоматско сваљивање кривице на мушкараца чим се дође до сазнања да се догодило неко насиље у породици. У таквим ситуацијама медији обично пожуре да доделе улоге насилника и жртве по унапред установљеном образцу, не чекајући званичне информације од надлежних органа. Уколико се догоди грешка у медијском извештају о конкретном догађају, никаква каснија интервенција и другачије извештавање истог медија неће моћи у потпуности да избрише негативну слику која је створена о првобитно означеном насилнику (Илић, 2017).

Велики део проблема стереотипног представљања мушкараца као насилника се огледа и у томе да се не верује мушкарцима када се осмеле да пријаве насиље у породици у којем су они жртве. Приликом пријављивања виктимизације надлежним органима не само да им се не верује, већ под утицајем стереотипа по коме мушкарац може да буде само онај који злоставља, може доћи до тога да мушкарац буде исмејан па чак и ухапшен уместо заштићен. Због свега наведеног многи мушкарци не пријављују насиље у породици, а последица тога је велика тамна бројка насиља у породици у којем су мушкарци жртве (Игњатовић, 2018).

С обзиром на то да улога насилника не припада ексклузивно мушкарцима, поставља се питање медијског представљања жена као учинилаца насиља у породици. Уобичајене претпоставке о родним улогама и „пожељним” особинама и понашању жена и мушкараца се испољавају у начину на који медији извештавају о

криминалитету. Нејлор (Bronwyn Naylor) је 2001. године испитала извештавање о насиљу у британским штампаним медијима и открила значајне разлике у интензитету и природи извештавања о насилним злочинима мушкараца и жена. Нарације коришћене у причама о женским насилницима указивале су на емоционалну и ирационалну природу женског криминала за које се очекује објашњење, док је мушко насиље представљено као „нормално” и „природно” (Naylor, 2001). Још је интересантно приметити да док се већина прича о мушким насилницима фокусира на сам акт насиља, а у причама о женама насилницама или криминалцима средишњи фокус приче је често постао њихов физички изглед, било да су изразито физички атрактивне (*femme fatale*) или непривлачне (*ugly duckling*)³ (Marsh et al., 2009).

Научно бављење проблематиком насиља у породици обилује радовима који потенцирају искључиво насиље мушкараца над женама и децом. Један од ретких примера бављења проблемом женског насиља над мушким партнерима представљају радови Мари Штрауса (Murray Straus). Штраус је сматрао да медији не успевају да извештавају ефикасно о размерама и озбиљности женског насиља у контексту партнерских односа. Штраус је уочио да је почетком 70-их година прошлог века дошло до наглог пораста интересовања за феномен насиља у породици у Америци. То је резултирало спровођењем различитих истраживања с циљем да се потврде полазне претпоставке о мушком насиљу и његовом сталном порасту (Straus, 1992).

Иако дакле постоје бројни случајеви женског насиља над мушкарцима, жене и деца су и даље несумњиво у највећем броју случајева жртве насиља у породици. Од кад су медији почели интензивно да се баве овом проблематиком, многи непознати случајеви насиља у породици су откривени, али поред оваквог позитивног учинка уследила су и претеривања, што се одразило и на разумевање ове проблематике од стране јавности. Фокусираност медија само на најтеже облике насиља⁴ над женама и децом допринела је стварању искривљене слике о овом проблему и настанку моралне панике.

³ 1997. године, Трејси Ендроз је осуђена за убиство свог дечка ког је избола до смрти претходне године. Извештаји из тог времена фокусирали су се на њен физички изглед и чињеницу да је бивша манекенка. На дан њеног хапшења у новинама *The Sun* је писало "Секси Трејси Ендроз изгледа гламурозно у безбрижним позама снимљеним баш пред ноћну мору убиства њеног вереника." На дан њеног суђења, таблоидни лист *Daily Star* објавио је наслове који гласе: „Плавуша из пакла” и „Изглед који би могао убити”.

⁴ Поред свих облика у којима се може испољити насиље у породици (психичко, физичко, сексуално), највише се извештава о сексуалном насиљу.

Морална паника у вези с насиљем у породици подразумева и пренаглашено медијско извештавање о размерама свеукупног злостављања деце у оквиру породице. Као пример можемо узети текст дневног листа *Блиц* из марта 2009. године, под насловом: *Свако пето дете физички злостављано* у ком чак није наведена методологија прикупљања података, односно начин на који је спроведено истраживање. Континуирано објављивање таквих текстова чини дискурс о угрожености деце у примарним породицама, а у његовом настанку главну улогу имају одређене интересне групе које на тај начин остварују своје циљеве. Доминација таквог дискурса довела је до израде Преднацрта грађанског законика који садржи одредбу којом се родитељу забрањује свако телесно кажњавање детета чак и у процесу васпитања, што је довело до бурне реакције дела стручне јавности.

Треба се осврнути на још један аспект медијског извештавања о деци жртвама насиља у породици када је насилник особа мушког пола. У таквим случајевима поставља се питање улоге мајке у читавом догађају. Жене се у том контексту обично представљају као пасивне, немоћне особе које су неретко и саме жртве. Медијски наслови и текстови тек узгред помињу одговорност мајке чак и када је вероватно да она постоји. Овде је интересантан пример текста под насловом *У Врању ухапшен на страни очух* објављен у дневном листу *Блиц* јануара 2008. године. У тексту се тек при крају истиче да је мајка највероватније знала за сексуално злостављање које се одиграло над њеним дететом. Овај податак веома лако може да промакне просечном читаоцу.

У литератури је изнет став да медији немају једнак однос према свим случајевима дечје виктимизације у оквиру породице, будући да су одређена деца „идеалније“ жртве него друга. Специфичности везане за породицу или породично порекло жртве знатно утичу на то колико ће медијске пажње случај привући (Yewkes, 2009). У том смислу, неће једнако медијске пажње добити случај злостављања ромског детета из картон насеља и случај злостављања белог детета које живи у урбаној средини у просечним условима (Илић, 2017).

Истраживања која могу допринети бољем сагледавању дате теме најчешће се тичу начина на који се насиље у породици, пре свега насиље над женама које представља и најчешћи вид породичног насиља, приказује у медијима. Резултати су показали и да су жене најчешће жртве насиља у породици о којима медији пишу. На нашим просторима може се приметити широко медијско одсуство емпатије са патњама жртава и њихових најближих. Медији у нашој земљи приликом извештавања о насиљу над женама, а посебно када се ради о најтежим случајевима са смртним исходом, често

инсистирају да се ради о тешко несхватљивој трагедији која се није могла предвидети, чак и када се истовремено наводи вишегодишње постојање породичног насиља, виšekратно обраћање жртве институцијама због породичног насиља и сл. Успут, медијска потрага за непосредним мотивом који је претходио убиству много говори о медијском неразумевању овог проблема (Божовић, 2017).

Кад је у питању стереотипно представљање жена жртава насиља у породици, посебно треба размотрити случајеве жена које су убиле или на други начин повредиле мушкарце који су злостављали њих и/или њихову децу. У јавности ће те жене, слично као и оне које су жртве убиства, силовања или насиља у породици, неретко бити благонаклоно третиране под условом да на одговарајући начин заузимају своје „убичајено женско место”. Наиме, оне ће бити сматране за жртве у случајевима када се јавност убеди у постојање „синдрома злостављане жене“ који служи као оправдање за извршено убиство или наносење тешких повреда мушкарцу злостављачу. С друге стране, жене које се не уклапају у овај стереотип ће, без обзира на чињенично стање, имати гори јавни третман него мушкарци извршиоци поменутих кривичних дела. Овакве жене представљају персонификацију „лоших супруга“ без обзира на евентуалну провокацију која је довела до вршења злочина. С обзиром да су насиље и агресија саставни део концепта мушкости, насилна жена биће двоструко крива будући да је повредила норме кривичног права и норме пола. Због тога није реткост да се злочини жена доживљавају као бруталнији у односу на исте злочине мушкараца (Илић, 2018).

Још једна ствар која значајно утиче на стварање моралне панике је чињеница да је питање насиља у породици често илустровано сензационалистичким фотографијама претучених жртава. Начин извештавања српских штампаних медија о кривичном делу насиља у породици показао је да новинари у великој мери чине пропусте којима додатно крше нека од фундаменталних права жртава и изазивају њихову секундарну виктимизацију (Божовић, 2017). Без обзира на законска одређења и етички кодекс новинара који налажу заштиту идентитета жртве, у медијима се често објављују и фотографије насилника и жртава. Фотографије жртве прате све текстове о конкретним случајевима фемицида. Такве приче су допуњене и детаљима из живота, фотографијама места догађаја, калкулацијама о самом случају, чиме се врши накнадна стигматизација жртве. Такође, показала се као статистичка правилност да су у дужим текстовима дата имена насилника и жртве, као и њихове фотографије, док краћи текстови дају само иницијале и користе фотографије „општег приказа насиља” у само 2,3% случајева. У истом истраживању извршеном у нашој држави утврђено је да ниједан прилог из узорка

није поштовао препоруку да уколико се објави фотографија жртве, лице мора бити затамњено, или да се жртва слика с леђа како би могло изостати препознавање (Вишњић, 2012).

4.3. МОРАЛНА ПАНИКА У ВЕЗИ СА СИЛОВАЊЕМ

Силовање је најтеже кривично дело против полне слободе појединаца без обзира на пол. Границе кривичноправне заштите у овој области шириле су се у нашој држави у последњих година обухватајући тако и облике који раније нису били санкционисани. Силовање жене с којом учинилац живи у брачној заједници предвиђено је први пут 2002. године Законом о изменама и допунама тадашњег КЗ-а.⁵ Још даље у том погледу отишао је КЗ који предвиђа ново решење које је све присутније у европским кривичним законодавствима. Према њему, и извршилац и пасивни субјект могу бити лица оба пола, а радња извршења осим обљубе обухвата и с њом изједначен чин што представља радњу некадашњег кривичног дела противприродни блуд (Стојановић и сар, 2017, стр. 6).

Медијска слика силовања је конструкција настала на многобројним митовима и заблудама. Људи често силовање погрешно повезују са потребом задовољења сексуалне потребе особе која тај акт предузима. Стављањем акцента на сексуални аспект овог кривичног дела, занемарује се да ово дело често садржи и испољавање агресије⁶. Наиме, суштина силовања није „сексуално задовољење агресивним путем, већ испољавање агресије сексуалним путем”. Многи истраживачи тврде да силоватељ и није мотивисан за секс, већ да демонстрира бес и мржњу тако да је његов циљ „контрола, деградација и понижење жртве” (Игњатовић, 2018, стр. 113).

Постоје бројни митови о силовању који погодују његовом извршиоцу и често су део медијске слике силовања. Један од најчешћих митова је да су жртве силовања у најмању руку бар делимично одговорне за своју виктимизацију. Медијско извештавање о силовању обично садржи групу вербалних клишеа, а приказивање злочина врши се на унапред одређен начин без обзира на специфичност конкретног случаја (Илић, 2017).

Морална паника у вези са силовањем јавља се периодично, обично подстакнута неким актуелним догађајем који изазива велику пажњу јавности. Медији прекомерно

⁵ Кривични закон Републике Србије („Службени гласник СРС“, бр. 26/77, 28/77 – испр., 43/77 – испр., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 и 21/90 и „Службени гласник РС“, бр. 16/90, 26/91 – одлука УСЈ бр. 197/87, 75/91 – одлука УС РС бр. 58/91, 9/92, 49/92, 51/992, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02 – испр., 80/02 др. закон, 39/03 и 67/03).

⁶ Према канадским подацима у том физичком нападу чак 69% жртава буде телесно повређено, док је 9% зверски тучено (Игњатовић, 2018).

извештавају о злочинима сексуалне природе, искривљујући на тај начин слику злочина коју јавност прима, и уливајући женама преувеличани страх од виктимизације (Jewkes, 2004).

Значајан удео медијских извештаја о силовању се заснива на причама о „опасним странцима” односно мушкарцима који су напали њима непознате жене. Овакве приче не одражавају праву статистику пријављених случајева силовања јер криминалистичка статистика и низ студија о жртвама указују да се насиље мушкараца над женама обично дешава у породичним или партнерским везама. Приче о оваквим уличним нападима мушкараца на жене донекле нормализују ово насиље уз нарацију да су сви мушкарци потенцијално насилни и да су све жене потенцијално и природно жртве мушког насиља. Такве приче женама потврђују да јавна сфера није сигурна, да имају мало контроле над својим животом, да треба да се боје потенцијално опасних странаца, да поставе решетке на прозоре, да не излазе саме напоље ноћу. Овакве приче такође могу утицати на владине одлуке о расподели средстава за увођење превентивних мера (на пример уличну расвету, камере, веће улагање у полицију и сл) (Naylor, 2001).

Многобројна истраживања су показала значајан раскорак и између медијске конструкције типичног силоватеља и реалности која се може утврдити увидом у статистичке податке званичних органа. Медијско извештавање о силовању усмерава се на случајне сексуалне злочине извршене од стране непознатог лица, игноришући учесталост сексуалних злочина које су извршили интимни познаници жртве. У причама о таквим делима нагласак је на најчешће самој радњи која се приказује до детаља, а знатно мање интересовање се посвећује узроцима и евентуалним последицама, док се прича о извршиоцу своди на називање силоватеља „монструм”, „звер”... и на једно још дубље стварање стереотипа (Павићевић и Булатовић, 2017). Медији често праве инсинуације да силовања чине ментално болесне индивидуе, па се неретко користи и термин „психопата” како би се јавности представио типични силоватељ. Међутим, чињеница је да лекари код малог броја силоватеља утврде ненормалност која је могла да утиче на вршење дела, али тај лако проверљив и доступан податак медији стално игноришу када извештавају о случајевима силовања (Илић, 2017).

Стварањем стереотипа силоватеља који је истовремено странац, ненормалан и припадник неке мањинске групе, органи формалне контроле ће бити упућени да извршиоце оваквих дела траже међу одређеним групама или типовима људи. Тако ће у Америци „на удару“ органа формалне контроле бити црнци и хиспаноамериканци; док

су код нас у сличном положају нпр. припадници ромске популације а у скорије време и мигранти.

Имајући у виду да постоји велика тамна бројка у погледу силовања која се догоде у партнерским односима (брачним и ванбрачним), као и у другим случајевима где жртва познаје учиниоца, може се закључити да су размере погрешног медијског представљања силовања још веће. Медији потпуно другачије третирају оне случајеве силовања које су учинили мушкарци које су жртве познавале. Такви случајеви се често реконструишу од стране одбране и медија као „добровољни секс од којег су потом жене одустале”. Силовање у браку, силовање на „састанку” и сексуално узнемиравање популарно се објашњавају као пропуст у комуникацији између мушкарца и жене, а то значи да би оба пола требало да преузму заједничку одговорност за решавање те конфузије (Илић, 2017).

Медијима је посебно интересантна комбинација секса и насиља која постоји у случајевима сексуално мотивисаних убистава. Иако су таква дела веома ретка, она увек добијају значајну, често сензационалну пажњу. Повезивањем секса и насиља добија се моћна комбинација која медијима служи за илустрацију величине ризика који прети женама. У том смислу, главни пример вредне вести је лик компулсивног мушког усамљеног ловца који вођен сексуалном жељом проналази свој излаз у убиствима невиних жртава (Jewkes, 2004).

Различити чиниоци утичу на погрешну представу о жртвама силовања. Један од проблема је различито представљање жена жртава силовања према томе чиме се баве и/или какав им је углед. Жене жртве се у односу на углед деле на девице и курве или добре и лоше девојке, односно категорије које су засноване на културним стереотипима, митовима и претпоставкама о исправној женској улози (Marsh et al., 2009). У медијима жене жртве силовања су категоризоване или као сексуално промискуитетне или сексуално неискусне / фригидне. Медији су најсрећнији када могу да жртву прикажу као „свету мадону”, посвећену мајку или верну подршку мушкарцу. Овај немогући идеал у реалности жене не успевају увек да испуне (Jewkes, 2004) Одбрана окривљеног за силовање потрудиће се да пронађе макар и најмањи детаљ који указује на „неприхватљиво“ понашање жртве за који се потом и медији заинтересују. Медији ће се фокусирати на њену сексуалну историју, навике, начин понашања и изглед (нпр ношење мини сукње) и то узети у обзир вршећи оцену да ли је жртва „заслужила” сексуално насиље или не (Павићевић и Булатовић, 2017). Све то свакако није релевантно у конкретном случају, али је ефикасно јер скреће пажњу с окривљеног

на жртву, која се на тај начин приморава да оправдава своје „неприхватљиво” понашање.

Доминантан дискурс о силовању дакле гласи да само наивне и/или невинне жртве могу бити жртве силовања. Такав однос према жртвама силовања доводи до појаве секундарне виктимизације која подразумева поновно проживљавање сопствене виктимизације од стране жртве, а која настаје пре свега у контексту испитивања које се предузима у кривичном поступку. Такав однос правосуђа према жртвама силовања утиче и на медијско бављење жртвом. Уколико се медији приклоне поменутом третирању жртве, даће значајан допринос појави секундарне виктимизације.

У литератури се може пронаћи став да је у медијском извештавању о силовању значајна употреба синтаксе за перцепцију жена као жртава. Различит утисак на публику оставља употреба активног од употребе пасивног говора у извештавању о силовању. Постоји разлика између нпр. *Силована у лифту усред бела дана* (Блиц, 24.12.2009) или исте реченице конструисане у активном облику: *Непознати мушкарац је силовао жену у лифту усред бела дана*. Ове промене у синтакси суштински утичу на субјективно разумевање читалаца, гледалаца и слушалаца. Када се користи пасиван говор мушкарци обично имају склоност да припишу мању штету жртви и мању одговорност учиниоцу овог насилничког акта над женом. Оба пола више прихватају насиље над женама ако се уместо пасивног користи активан говор. Чињеница је да медији више користе пасиван говор када извештавају о насилничким кривичним делима где су жене жртве, што даје основа за закључак о постојању искривљене перцепције кад је силовање у питању. Такође, новинари често користе неадекватне термине који имају сексуалну конотацију, иако је силовање насилнички акт, па је свако коришћење сексуалних термина израз непоштовања жртве силовања и може лоше утицати на њу. Уместо описа силовања коришћењем израза „имао секс са” што би подразумевало постојање жртвиног пристанка, треба употребљавати израз „пенетрација” или неки други реалистичнији израз који би на прави начин описао оно што се догодило, а то је силовање (Илић, 2017).

Осим силовања жена од стране мушкараца, што је уједно и традиционални и најчешћи облик овог кривичног дела, медији скоро и да не обраћају пажњу на остале облике силовања. Тиме се стиче утисак да је сексуално и свако друго насиље над мушкарцима много мањег значаја од оног које се врши над женама, што додатно утиче на мушкарце да не пријављују сопствену виктимизацију, а последица је велика тамна бројка у овој сфери.

4.4. МОРАЛНА ПАНИКА У ВЕЗИ СА ПЕДОФИЛИЈОМ

Осим као жртве насиља у породици, деца су у центру интересовања медија и кад је у питању педофилија. Било које дело које укључује децу било као жртве или учиниоце, а нарочито оно које одступа од постојећег моралног консензуса, добија највећу медијску пажњу и без изузетка се претвара у ударну вест (Илић, 2017).

Идеја о детету као рањивом, невином којем је потребна заштита кључна је за стварање забринутости због педофилије. Поред концепције детињства као стадијума невиности и рањивости је и идеја о педофилу као перверзњаку, опасној особи чији сам идентитет угрожава друштво и појединца (Ashenden, 2002).

Многи аутори се слажу да је морална паника око педофилије најзначајнија и најприсутнија морална паника у последње две деценије. О сексуалним преступима је увек било речи у вестима, али појам „педофил” први је пут постао истакнут 1996. године у Великој Британији када је тема „педофили у заједници“ добила замаха. Окидач за нагло интересовање јавности су били поједини случајеви сексуалне злоупотребе деце учињени од стране оних од којих се то није могло очекивати као нпр. у оквиру установа задужених за бригу о деци. Такође, у Северној Ирској је откривено и неколико случајева сексуалног злостављања деце унутар цркве који су учинили католички свештеници. Објашњење изненадне бурне реакције јавности и настале моралне панике произилази из чињенице да су учиниоци особе које би требало да одликује изузетна моралност и заштитнички однос према деци која су им поверена и која су веровала у њихове добре намере (Yewkes, 2004).

Јавност показује велику заинтересованост и кад су у питању случајеви сексуалног злостављања унутар домова за незбринуту децу, као и кад се открију слични случајеви у оквиру васпитнообразовних институција. Ипак, пренаглашено извештавање о оваквим случајевима сексуалног злостављања деце може имати нежељен ефекат у смислу стављања на стуб срама целокупног система бриге о деци.

Неспорно је да доказани случајеви сексуалне злоупотребе деце од стране наставника треба да буду адекватно кажњени. Међутим, коришћење околности да је неки наставник ухапшен под сумњом да је учинио такво дело за изношење сензационалистичких тврдњи да неоткривених педофила има у великом броју, наноси велику штету наставницима који савесно обављају свој посао и нарушава углед комплетног васпитнообразовног система. Такође, увек постоји могућност да је нека оптужба лажна, па је свако преурањено новинарско закључивање о конкретном случају

неприхватљива пракса која може нанети непоправљиву штету. Чак се догађало и да је људима живот био уништен због слабо поткрепљених тврдњи које су добиле велику пажњу медија (Илић, 2017).

У Великој Британији је дошло до такве кулминације моралне панике у вези с педофилијом 2000. године након што је лист *News of the World* покренуо кампању под називом „именовање и срамоћење” (*naming and shaming*). Спровођење кампање је подразумевало објављивање имена, фотографија и могућих адреса из регистра сексуалних преступника. Иако је полиција скретала пажњу да је ова пракса опасна и да може угрозити оне у чије име медији делују, односно децу, медији су наставили с тим, а све је резултирало низом бруталних напада на лица за која се сумњало да имају педофилске склоности (Yewkes, 2004). Ова појава је била праћена захтевом да влада донесе „Сарин закон” (*Sarah's law*) који би омогућио родитељима приступ информацијама у вези са идентитетом и пребивалиштем сексуалних преступника, као и неограничене казне за најгоре сексуалне преступнике. Први захтев постављен је са идејом да родитељи треба да имају право да знају да ли сексуални преступник живи у њиховој близини, док је други био заснован на идеји да се овакви преступници не могу излечити и да ће због тога поновити прекршај (Ashenden, 2002).

Један од таласа моралне панике у вези са педофилијом код нас подстакнут је случајем силовања и убиства осмогодишње девојчице Марије у Старим Лединцима код Новог Сада у јулу 2010. године. Он је утицао на доношење закона који на посебан начин третира учиниоце кривичних дела против полне слободе малолетних лица - Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима⁷, у јавности познат и као Маријин закон. Овај закон између осталог предвиђа увођење посебне евиденције за педофиле која би садржала и ДНК профил осуђених особа.

Резултати једног истраживања спроведеног у Великој Британији показали су како се од 60-их година прошлог века до почетка XXI века мењало медијско извештавање о педофилији. На почетку посматраног периода злостављање и убиства деце представљани су као изоловани феномени. Међутим, 90-их година прошлог века медији су кренули да посвећују много више пажње сексуалним мотивима учинилаца и стално указивали на опасност која заједници прети од „предаторских педофила”. Осим начина извештавања, промене су се догодиле и у погледу коришћења фотографија у

⁷ Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима („Службени гласник РС“ бр. 32/2013)

оквиру новинских чланака. Првобитно су доминирале фотографије учинилаца, да би временом фотографије жртава и чланова њихових породица добиле већи простор (Marsh et al., 2009).

Доминантан медијски дискурс о педофилији јесте да непознате особе представљају највећу претњу деци. Тај дискурс подржава стереотипно представљање типичног педофила. Типични педофили у медијској представи су прљави, неприлагођени усамљеници, односно морални отпадници који „нису као ми”. Док смо „ми” „нормални”, морално пристojни грађани који поштују закон, „они вребају пред вратима школе и на игралиштима, ловећи невине у потрази за испуњењем својих сексуалних изопачености” (Yewkes, 2004, p. 97).

У октобру 2018. године Покрајински секретаријат за образовање, прописе, управу и националне мањине - националне заједнице проследио је свим основним школама у Војводини допис у коме налаже да се одрже хитни родитељски састанци у циљу упозоравања родитеља због могућих отмица деце. Покрајински секретаријат се у том допису позвао на вести из таблоида *Блиц* и *Курир*: *Зауставио се црни комби, возач слатким речима мамио девојчицу: Детаљи покушаја отмице која је шокирала Београд!* (Курир, 03.10.2018.) и *Упозорење учитељице дигло узбуну у Суботици „Бели комби кружи око школе, возач тражи од ђака да КРЕНУ СА ЊИМ”* (Блиц, 22.09.2018.). Међу ученицима и родитељима је завладала паника, медији су опширно писали о детаљима „покушаја отмица” широм Србије и мистериозним комбијима који вребају децу: „Вероватно је слатким речима и којекаквим обећањима покушао да дете увуче у возило... Шта је манијак планирао да уради након отмице - језиво је нагађати.” Две недеље касније, од полиције је стигло обавештење да није потврђен ниједан случај покушаја киднаповања деце.

Ово је типичан пример моралне панике која никад не нестаје, већ се само периодично разбуктава оваквим медијским извештавањима. Интересантно је приметити да након првог објављеног текста о оваквом случају, више сличних извештаја је објављено и из других места у Србији: Суботице, Крагујевца, Београда, Елемира код Зрењанина, а у истом временском периоду идентичне приче појавиле су се и у Словенији. Слика о „чики у белом кобију који бомбонама мами децу” подржава стереотип о предатору који представља озбиљну претњу по живот и безбедност деце.

Тачно је да су сексуални злостављачи деце најчешће мушкарци стари између 20 и 30 година. Међутим, права истина је да се у 60-80% случајева ради о лицима која су познаници или чак у родбинским везама са жртвом (Илић, 2017).

Према мишљењу неких аутора, медијско коришћење стереотипа педофила предатора има двоструке последице. Прво, чини проблем педофилије мање непријатним. Прихватање стереотипа педофила нам омогућава да се дистанцирамо од појединаца који су означени као педофили. Друга последица инсистирања на стереотипној представи педофила је одржавање страха од непознатог предатора и понављање претпоставке да су сексуални преступници мушкарци (Ashenden, 2002). Извештавање о таквим догађајима, изношењем најситнијих детаља, појачава родитељски страх до паничних размера. Тај страх доводи до предузимања многих нерационалних потеза с циљем да се деца заштите од „злих чика који вребају у парку иза неког жбуна или се мувају око школских дворишта нудећи деци слаткише како би их намамили” (Илић, 2017).

Дистанцирање „обичних” људи од „злих” појединаца који крше закон и раде неморалне ствари највидљивије је у случају педофилије. Та дела нас вероватно највише узнемиравају и имамо потребу да се што даље склонимо од тога. Педофил се тако најчешће замишља као појединац који нема ниједан квалитет, као неко ко је саздан од нељудских, чак зверских мисли и нагона који су потпуно непознати нормалним људима (Yewkes, 2004). Таква слика педофила нас умирује, што је само на први поглед парадоксално. Наиме, ако је он стварно таква звер онда ћемо га лако и брзо препознати међу нама „нормалним” и онда елиминисати.

Опседутност медија и грађана стереотипима у вези с педофилијом погађа и децу. Атмосфера страха од непознатих људи утиче и на дечије поимање света и односа у њему. Децу треба учити да буду опрезна, међутим из потребе да заштитимо децу понекад претерујемо и почнемо да их оптерећујемо страховима. За разлику од неких ранијих времена када су деца васпитана да не осећају страх и да га не показују, данас се отишло у другу крајност па се деца убеђују како већина ствари на земљи може бити опасна.

Заблуда је и да је сексуално злостављање деце у порасту, као и да су деца све угроженија. На пример, убиства деце од стране странаца остала су изузетно уједначена током последњих 30 година, иако медији упорно то приказују као растућу претњу (Yewkes, 2004). На сличан начин се стално истиче опасност од неконтролисане употребе интернета који се представља као простор у коме педофили са свих страна вребају потенцијалну жртву. Овај нови фактор ризика у медијима се преувеличава, тако да уместо да се ради на превенцији која би подразумевала бољу едукацију деце, добијамо паничну реакцију која је очигледно сама себи циљ.

5. ЗАКЉУЧАК

Морална паника је релативно нов феномен о којем се почело говорити пре отприлике пола века. Прво објављено дело које се односило на моралну панику објавио је 1971. године британски социолог Џок Јанг који је указао на спирални ефекат који се прозводи интеркацијом медија, јавног мњења, интересних група и власти. За систематско увођење концепта моралне панике у употребу у академској сфери заслужан је Стенли Коен. Он је дао значајан научни допринос расветљавању медијске улоге у извештавању о одређеним догађајима, показавши како су медији у стању да конструишу своју сопствену верзију стварности.

У литератури постоје три теорије које одговарају на питање како настају, односно ко ствара моралне панике. Према првој теорији (*модел широких маса*) паника обично потиче од шире јавности, односно одређени степен забринутости поводом неког питања мора постојати у друштву како би уопште могло доћи до панике.

Према другој теорији (*елитистички конструисан модел*) владајућа елита узрокује, ствара, или оркестрира моралну панику. То значи да најбогатији и најмоћнији чланови друштва свесно предузимају кампање како би створили и одржали забринутост, страх и панику јавности поводом питања која уопште нису толико изразито штетна по цело друштво. Обично је ова кампања намењена скретању пажње са стварних проблема у друштву чија би решавања могла угрозити интересе елите.

Трећа теорија (*модел нестручних интересних група или друштвених покрета*) даје предност интересним групама односно друштвеним покретима и сматра да ти субјекти имају одлучујућу улогу у настанку већине моралних паника.

Иако постоје различите теорије о субјектима који стварају моралне панике, несумњиво је да у данашњим друштвима масовни медији играју кључну улогу у ширењу моралне панике.

Конкуренција међу медијима је у великој мери утицала на начин на који ће медији извештавати о било којој теми. Циљ конституисања вести је да што више људи за кратко време одлучи да купи баш те новине, или да посети баш тај интернет портал. Као последица тога, медији су данас склони да о сваком насиљу извештавају сензационалистички, сликовитије и провокативније од других, како би привукли читаоце. То чине бомбастичним насловима, детаљним описима почињеног злочина и узнемирујућим фотографијама жртава и насилника. Сензација коју стварају продаје новине, забавља читаоце и генерише даље вести и коментаре док се прича развија.

Оваква слика криминалитета која се ствара у медијима значајно одступа од званичних статистичких података. Иако медији не измишљају злочине, самим начином на који извештавају о њима утичу на погрешно сагледавање проблема криминалитета. Већина људи није упозната са правим подацима, већ некритички прихвата као истинито оно што прочита у новинама, на Интернету или чује на телевизији. Медијска слика о криминалу доводи до стварања стереотипа и погрешних схватања о свим аспектима криминала. Као последица свега тога код публике се јавља страх од злочина и погрешна перцепција о стварном ризику од криминала.

Једини који могу нешто променити у погледу субјективне перцепције ризика од криминала од стране грађана су они који се професионално баве криминалитетом, било у практичном или теоријском смислу. Међутим, глас стручњака у јавности се слабо чује као резултат одређене инерције која је завладала међу њима. Док с једне стране стручњаци радије иду линијом мањег отпора, с друге стране ни медији нису нарочито заинтересовани да разбијају заблуде у погледу ризика, јер то не одговара њиховим интересима.

Сконцентрисаност јавности на ризик од криминалитета омогућава скретање пажње с многих других актуелних тема које могу представљати много већи разлог за забринутост. Кад се у јасности говори о насиљу над децом, сексуалном злостављању или предаторском уличном криминалитету, у главама људи неће остати податак о вероватноћи да се постане жртва, већ само чињеница да постоји и најмања могућност да се то догоди.

Владајућим политичким идеологијама није у интересу потпуно превазилажење и уништење моралне панике, већ им више одговара њено одржавање у тињајућем стању како би по потреби могле поново да је активирају. Користећи моралну панику владајуће елите могу да контролишу друштво, утичу на формирање ставова, вредности и понашање чланова друштва ради испуњења својих интереса или скретања пажње са неке друге теме.

Морална паника у вези са педофилијом је типичан пример моралне панике која никад не нестаје, већ се периодично разбуктава сензационалистичким медијским извештавањима. Један извештај о покушају отмице детета довољан је да произведе панику, а са њом и још десет сличних извештаја из других делова државе, који ће сви упућивати на растућу опасност од педофила који вребају и отимају децу.

Као правилност можемо видети да моралне панике често резултирају захтевима да се нешто мора урадити поводом опасности по друштво. На притисак јавности власт

често реагује доношењем закона или правила којима се санкционишу неприхватљива друштвена понашања, различитим акцијама органа формалне социјалне контроле, као и одлукама о расподели средстава за увођење нових превентивних или других мера.

6. ЛІТЕРАТУРА

- Ashenden, S. (2002). Policing Perversion: The Contemporary Governance of Paedophilia. *Cultural Values*, 6(1-2), 197–222.
- Becker, H. (2003). Labelling theory. *Key ideas in sociology*, 134-9.
- Conrich, I. (2012). Mass media/mass murder: serial killer cinema and the modern violated body. *Criminal Visions: Media Representations of Crime and Justice*, 156-71.
- Goode, E. (2017). Moral Panic. *The Encyclopedia of Juvenile Delinquency and Justice*, 1–3.
- Goode, E., Ben-Yehuda, N. (1994). Moral panics: Culture, politics, and social construction. *Annual review of sociology*, 20(1), 149-171.
- Goode, E., Ben-Yehuda, N. (2009). *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell
- Greer, C., Reiner, R. (2012) 'Mediated Mayhem: Media, Crime and Criminal Justice', in M. Maguire, R. Morgan and R. Reiner (eds.) *Oxford Handbook of Criminology*, fifth edition, Oxford: Oxford University Press
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts B. (2013). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, Macmillan International Higher Education
- Hunt, A. (1997). 'Moral panic'and moral language in the media. *British Journal of Sociology*, 629-648.
- Jewkes, Y. (2004). *Media and Crime*, Sage Publications, London.
- Liberman, A., David, K., Kideuk, K. (2014). Labeling effects of first juvenile arrests: Secondary deviance and secondary sanctioning. *Criminology*. 52.
- Liska, A.E., Baccaglioni, W. (1990). Feeling safe by comparison: Crime in the newspapers. *Social Problems*, 37(3), 360-374
- MacLin, M. K., Herrera, V. (2006). The criminal stereotype. *North American Journal of Psychology*, 8(2), 197-208.
- Marsh, I., Melville, G. (2009). *Crime, Justice and the Media*. Routledge.
- Muhamed, A.M. (2017). The Role Of Media In The Construction Of Moral Panics. In: *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences* (465-472)
- Naylor, B. (2001). Reporting Violence in the British Print Media: Gendered Stories. *The Howard Journal of Criminal Justice*. 40. 180-194.
- Perreault, G. P. (2019). Moral Panic and Journalism. *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, 1-5.
- Straus, M. A. (1992). Sociological research and social policy: The case of family violence. *Sociological Forum*, 7(2), 211-237

- Surette, R. (2011). *Media, Crime, and Criminal Justice (fourth edition)*. Cengage Learning.
- Thompson, K. (1998). *Moral panics*. Psychology Press.
- Wheeler, S., Cottrell Jr, L. S., & Romasco, A. (1967). Juvenile delinquency: Its prevention and control. У Игњатовић, Ђ. (2009). *Теорије у криминологији*, Београд, 330-336
- Williams, P., Dickinson, J. (1993). Fear of crime Read all about it?: The relationship between newspapercrime reporting and fear of crime. *British Journal of Criminology*, 33(1). 33-56.
- Божовић, Д. (2017). Новинарска етика и секундарна виктимизација у штампаним медијима у Србији. *ЦМ Комуникација и медији*, (40), 37-65.
- Вишњић, Ј. (2012). „Killing me softly”: извештавање штампаних медија о женама жртвама насиља. *Генеро: часопис за феминистичку теорију и студије културе*, (16), 141-156
- Ђоковић, Ј. (2019). Медији, криминалитет и млади, *Ревиија за криминологију и кривично право*, 57(2). 113-130.
- Игњатовић, Ђ. (2012). Серијска убиства, *Ревиија за криминологију и кривично право*, 12 (1-2), 87-116
- Игњатовић, Ђ. (2018). *Криминологија*. Универзитет у Београду, Правни факултет
- Илић, А. (2017). *Медији и криминалитет-криминолошки аспект* (Doctoral dissertation, Универзитет у Београду, Правни факултет).
- Илић, А. (2018). Морална паника у вези са насиљем у породици. *Годишњак Факултета безбедности*, (1), 235-252.
- Јовановић, М. (2015), Теорија етикетирања – ка концептуализацији стигме. *Култура полиса*, 28, 143-153
- Кордић, Б. (2017). *Увод у социјалну психологију*, Центар за примењену психологију, Београд
- Павићевић, О. (2009). Културна кримимологија - истраживања медијског презентовања криминалитета. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*, 28 (1–2), str. 23–35;
- Павићевић, О., Булатовић, А. (2017). Значај друштвеног контекста медијског извештавања о жртвама. *Темида*, 20(3). 357-376
- Продовић, Б. (2011). Утицај медија на ставове и понашање човека - Медији и морална паника. У: *Криза и перспективе знања и науке*, 380-391
- Симовић-Хибер, И. (2011). Страх од злочина, *Ревиија за криминологију и кривично право*, 49(2-3). 99-114.
- Стојановић, З., Делић, Н. (2017). *Кривично право - Посебни део*, четврто издање, Београд